

El grup ARIE 2005-2010: un model d'investigació sobre el pensament històric

Joan Berlanga, Agnès Boixader, Vicent Espí i Marina Fernández, Joan Llusà

Presentació

L'experiència que presentem és una forma de treball col·laboratiu entre professorat universitari i professorat de secundària, que ha permès compartir marc teòric, elaborar seqüències didàctiques, implementar-les i conèixer els resultats de l'aprenentatge de l'alumnat així com els de la investigació.

Des de la perspectiva del professorat de secundària ens ha estat un model molt útil i una forma de fer propostes molt ajustades a problemàtiques concretes i contextualitzades, permetent la millora de l'ensenyament i de l'aprenentatge de les ciències socials. L'equip de persones que hi hem intervingut hem après a no considerar la investigació com quelcom allunyat de l'aula.

No podem dir que sigui una forma de treball fàcil perquè, com tot grup que comença i es vol convertir en equip, ha estat necessari un temps d'encaix, un temps per compartir discurs, per trobar una manera de fer que doni *estil* a l'equip, per tenir-se confiança mútua, més enllà d'aquella que havia dut a cadascun dels membres a acceptar la proposta de participació en aquest projecte.

Els professors i professores que hem format part del grup GREDICS (2009SGR468), impulsat i coordinat pel professor Joan Pagès, de la unitat de Didàctica de les ciències socials de la UAB, partíem de situacions ben diverses i de dos mons distints, el de l'ensenyament secundari obligatori i el de l'ensenyament universitari.

El grup GREDICS ha dut a terme entre els anys 2005 i 2010 tres projectes ARIE que a continuació presentem.

Una model d'investigació sobre el pensament històric

Aquest model de recerca va intentar promoure tres àmbits de treball principals:

- La creació d'un model conceptual sobre la formació del pensament històric.
- El treball conjunt entre els docents i investigadors universitaris i el professorat de ciències socials de secundària per elaborar seqüències didàctiques i materials curriculars, que responguin al model de la investigació i als problemes de l'ensenyament de la història.
- L'anàlisi crítica de l'ensenyament de la història en diferents contextos educatius amb l'objectiu de millorar el seu ensenyament i la formació del professorat d'història.

Per dur a terme aquesta tasca els membres del grup de recerca ens reuníem mensualment a la UAB. La metodologia de treball del grup al llarg d'aquests anys de col·laboració ha tingut tres fases diferenciades.

En una primera fase, el professorat universitari plantejava els objectius generals de la recerca i el marc teòric a seguir, a partir d'unes lectures que es comentaven i debatien.

En una segona fase, es decidien els temes de les unitats didàctiques a partir de les preocupacions i inquietuds del professorat de secundària, centrant-se en problemàtiques històriques rellevants. Seguidament es dissenyaven les unitats de manera col·laborativa i finalment, el professorat de secundària les implementava en els seus respectius centres.

En una tercera i darrera fase, els resultats generats a l'aula durant l'aplicació tornaven a la universitat per ser analitzats i interpretats pels investigadors.

Propostes didàctiques

Al llarg dels cinc anys de vida d'aquest grup de recerca s'han desenvolupat tres projectes diferents que a continuació presentem.

ARIE 1

El primer projecte d'investigació es portà a terme entre 2005 i 2007 amb la intenció de donar resposta a la necessitat plantejada pel professorat de les aules d'acollida de Catalunya, de disposar de material de ciències socials adequat per a ser utilitzat amb alumnes nouvinguts a l'ensenyament secundari.

Els objectius foren:

- Descriure els coneixements i les representacions que els alumnes nouvinguts tenen de Catalunya, de la seva història i de la seva cultura.
- Analitzar els coneixements històrics apresos per alumnes immigrants abans d'arribar a Catalunya.
- Desenvolupar i experimentar, mitjançant dues unitats didàctiques, una proposta curricular per a l'ensenyament de la història amb alumnes nouvinguts.

Les dues unitats didàctiques plantejades es basaven en dos esdeveniments rellevants de la història recent de Catalunya: «*La dictadura (1939-1975) i la democràcia (1978-2007) a Espanya*» i «*Els moviments migratoris: la immigració a Catalunya a meitats del segle XX*».

Ambdues unitats s'implementaren en cinc centres de secundària per a un total de 36 alumnes. Cada unitat constava de 3 sessions de treball basades en el treball cooperatiu.

En la primera sessió, la unitat s'iniciava amb un audiovisual per introduir i contextualitzar els períodes a desenvolupar, i alhora donar resposta a algunes qüestions rellevants sobre els temes plantejats, per passar posteriorment a treballar fonamentalment la causalitat històrica en les sessions 2 i 3.

De manera general, les conclusions de l'experimentació foren:

- Escàs coneixement de la realitat espanyola i catalana per part dels alumnes nous.
- Els alumnes presenten discontinuïtats per situar-se històricament, però alguns alumnes mostren la capacitat de vincular el passat amb el present.
- La causalitat dels fenòmens històrics es relaciona bàsicament amb la intencionalitat individual dels grans personatges.

ARIE 2

En el segon projecte d'investigació, que es va desenvolupar durant el curs 2007-2008, es va insistir en l'ensenyament de la història des de la interculturalitat. Es tractava d'estudiar problemàtiques que permetessin a l'alumnat la comprensió de la pluralitat i la diversitat cultural.

Els objectius van ser:

- Identificar i analitzar les estratègies i dificultats de l'alumnat per establir relacions temporals.
- Interpretar les estratègies històrico-narratives que utilitza l'alumnat per construir i emetre judicis.
- Identificar i analitzar com l'alumnat organitza els elements del discurs històric.

Es van elaborar i experimentar dues unitats didàctiques.

En la primera d'elles: *Podem conviure persones de cultures diferents?*, pensada per a l'alumnat del primer cicle de la ESO, es treballava la convivència durant l'època medieval a Catalunya entre les comunitats jueva, cristiana i musulmana.

En la segona: *Les migracions, un fenomen nou?*, dissenyada per a l'alumnat del segon cicle de la ESO, s'analitzava la qüestió dels moviments migratoris plantejant-los com una constant al llarg de la història.

Cada unitat constava de sis sessions de treball d'una hora cadascuna. La primera i l'última de les quals eren idèntiques per a les dues unitats didàctiques.

L'objectiu era poder comparar allò que l'alumnat sabia a l'inici i el que havia après al llarg de les diferents sessions.

Ambdues unitats treballaven aspectes com l'empatia de l'alumnat davant de diferents situacions històriques plantejades i la manera d'establir relacions temporals a partir dels continguts treballats. Al mateix temps, es volia promoure la capacitat de narrativa històrica.

Les principals conclusions de l'experimentació van ser les següents:

- L'alumnat va mostrar manca d'empatia i dificultats per contextualitzar els seus judicis sobre el passat, posant de manifest que construeix els seus criteris a partir dels valors i motivacions del seu present.

- Els continguts històrics treballats han estat condicionats per l'experiència històrica individual dels alumnes, i els continguts apresos han estat reelaborats des de la pròpia experiència personal.
- En general l'alumnat mostra dificultats per contextualitzar fets històrics de forma correcta, encara que les majors dificultats es donen quan es tracta d'establir una línia temporal passat-present-futur.
- Únicament una minoria de l'alumnat utilitza la història per explicar el present i projectar el futur.

ARIE 3

El tercer projecte d'investigació es va desenvolupar durant els cursos 2008-2009 i 2009-2010. La pretensió fonamental era tractar *Les causes de l'exili en la Guerra Civil espanyola* plantejant-les a l'alumnat com un problema que havia de resoldre. Per aquest motiu es partia d'una pregunta: *Per què van marxar?*

Els objectius d'aquest tercer projecte van ser:

- Caracteritzar i analitzar els processos cognitius del pensament històric a partir del plantejament d'un problema històric.
- Descriure el procés d'interpretació de fonts històriques, des de la utilització d'estratègies interactives i cooperatives.
- Estudiar i interpretar les capacitats de l'alumnat per analitzar i comparar interpretacions historiogràfiques sobre un mateix fet històric.
- Conèixer els processos de representació de la història a través de formats audiovisuals, en els quals es combinen diversitat d'elements explicatius en la narració històrica.

Com podem veure pels objectius, aquesta unitat posava l'èmfasi en el treball de fonts històriques i en l'ús de formats audiovisuals

Es va elaborar i experimentar una unitat didàctica.

Aquesta unitat didàctica, de 6 sessions, es va titular i construir a partir de la pregunta que volíem que l'alumnat resolgués: *Per què van marxar?* Es tractava de plantejar una qüestió controvertida que permetés la reflexió sobre la pluralitat de posicions, sobre la convivència i conflicte en el passat, encarant-t'ho des de la defensa dels valors democràtics.

En l'experimentació d'aquest darrer projecte hi van intervenir i col·laborar 5 professors i professores d'història de 2n d'ESO (1 grup), de 3r d'ESO (4 grups), de 4t d'ESO (2 grups) i de 2n de Batxillerat (3 grups) de 4 centres educatius, la qual cosa significa un total de 10 grups diferents amb 231 alumnes en total.

Les principals conclusions d'aquesta experimentació són les següents:

- L'alumnat és capaç d'establir relacions entre les diferents fonts històriques, sap interpretar l'exili a partir d'aquestes fonts, però els mecanismes que s'utilitzen

- per a donar resposta al problema plantejat (Per què van marxar?), reproduïen o pretenen reproduir les del comentari de text, de manera que pensen que la resposta es troba en el mateix text de la font o les pròpies imatges treballades.
- La realització que l'alumnat va fer d'un vídeo, construït amb mitjans informàtics, com a representació històrica final del procés d'aprenentatge, que donava resposta a la pregunta inicial, va evidenciar les dificultats d'una feina feta en cooperació. Al mateix temps es posava de manifest que cadascú havia adquirit un coneixement propi, que sovint s'enfrontava al coneixement adquirit pels altres membres del seu equip cooperatiu; això es notava en les discussions sobre simbologia, sobre els personatges, la música, els conceptes, etc.
  - Els resultats dels vídeos produïts per l'alumnat van ser molt satisfactoris, si deixem de banda algunes incoherències històriques. En general les narracions són d'una gran riquesa, d'una major complexitat que altres tipus de representacions històriques, recullen molt bé el procés de treball i el debat de l'alumnat i es plasmen en produccions d'una gran creativitat.
  - L'organització curricular dels centres i el propi currículum cronològic d'història, són impediments (o si més no obstacles importants a salvar) per incorporar innovacions en l'ensenyança de la història. Un exemple clar ha estat l'evidència que per treballar de manera cooperativa a les aules cal disposar de més temps.
  - En la feina que es va fer sobre fonts primàries es va fer palès que es van utilitzar un excés de fonts, dificultant l'agilitat del procés. D'altra banda, algunes de les fonts plantejaven problemes de comprensió a l'alumnat i eren evidents les dificultats que tenien per aprofundir en la comprensió de cadascuna d'elles.
  - El professorat participant va valorar molt positivament el treball realitzat a l'aula, la utilització d'estratègies interactives i la discussió sobre fonts històriques.

Els materials didàctics dels tres projectes es poden consultar a <http://grupsderecerca.uab.cat/gredics/>.

Valoració del model

Les hores de debat al voltant del marc teòric, els moments de discussió sobre els criteris per elaborar les unitats didàctiques, la manera com van transcorre les sessions d'implementació a les aules i les posteriors trobades per valorar les experiències i resultats de cadascun dels tres projectes, van compensar amb escreix les hores que s'hi van dedicar perquè vàrem disposar d'una bona oportunitat per a millorar la nostra pràctica docent.

Però com qualsevol model, el que proposem té els seus punts forts, algunes debilitats i alguns aspectes que poden millorar.

Destaquem, en primer lloc els punts forts.

Aquesta feina ha possibilitat que s'establís una bona relació entre teoria i pràctica. La pròpia dialèctica ens ha obligat a mantenir la coherència en el procés de reflexió i de tria i disseny de materials, fent el possible perquè aquesta coherència es mantingués

també en el producte final, la unitat didàctica. De manera que ha estat un exemple molt valuós de treball en grup des de perspectives i potser expectatives diferents: a) la d'aquells que potser tenien com objectiu principal ensenyar història als adolescents i ensenyar-la de manera que es produís aprenentatge rellevant; i b) la d'aquells altres que tenien més present la reflexió i l'elaboració de teoria sobre com s'aprèn i com s'han d'ensenyar les ciències socials. No obstant, aquestes dues visions han actuat complementant-se i tot i que encara han de confluir més en una de sola, en cap moment els objectius de recerca s'han allunyat dels interessos que pugui tenir qualsevol professor que s'interroga des de la seva tasca quotidiana de docent. Per tant, en cap moment els objectius dels investigadors s'han percebut com a estranys a la reflexió sobre la pràctica que fa un professor o una professora d'institut. Ben al contrari, l'eix del diàleg entre teoria i pràctica i les unitats didàctiques són el resultat d'aquest diàleg/discussió entre teoria investigadora i pràctica educativa, i responen a les necessitats que des d'una part i l'altra tenen com a objectiu millorar el procés d'aprenentatge de les ciències socials.

Ha estat una forma de fer investigació educativa, partint de necessitats reals, de neguits de docents concrets, de demandes que fa el professorat de secundària per tal d'encarar de manera diferent aquells problemes didàctics que se li plantegen. Les preguntes que van donar inici a aquests projectes i a les investigacions respectives es van formular a partir de les necessitats de les aules d'ESO, no a partir de les necessitats de la investigació ni dels investigadors. De manera que el punt de partida per a l'elaboració de materials didàctics era donar resposta a aquests problemes, de forma innovadora i adaptant-se a les línies que avui traça la recerca en DCS. En tot moment, van ser els problemes i les necessitats de les aules d'institut que van orientar la investigació i no a l'inrevés.

Ha permès utilitzar un model d'investigació que, com dèiem, va tenir en compte els problemes de la pràctica sense alterar-la, sense convertir l'aula en un laboratori, sinó incorporant la investigació a l'acció ordinària d'aula. En aquest sentit a l'aula mai es va treballar pensant en una situació excepcional o condicionada per la investigació, sinó que es va poder actuar amb total normalitat. Això va permetre, al professorat de secundària, saber millor com els estudiants pensen i aprenen ciències socials i en quins contextos ho fan.

Ha ofert al professorat de secundària una oportunitat de mantenir el doble rol d'investigadors i de docents, i d'aquesta manera anar entrant en una dinàmica de professor i investigador molt útil per a la millora de l'ensenyament. Per al professorat de secundària, atrapat sempre per les urgències i amb poc temps per a l'elaboració de materials propis, la que nosaltres hem practicat és una forma molt estimulant d'enriquiment personal i professional, perquè és una possibilitat de compartir raons i arguments que li permetin justificar les seves pràctiques. Col·laborar en un grup com aquest ha permès al professorat de secundària poder sotmetre la pròpia pràctica al parer d'aquells que, per l'etapa educativa en la que exerceixen, estan més en contacte amb la Didàctica de les ciències socials.

Ha propiciat que el professorat de secundària prengués consciència de com i per què pren les decisions que pren en la seva pràctica. És a dir, li ha permès reflexionar sobre el procés de presa de decisions didàctiques. D'aquesta manera està en disposició

d'ajudar a l'alumnat a construir el seu pensament històric i en aquest cas, a fer-ho a partir de l'anàlisi i interpretació de fonts històriques diverses. En aquest sentit, la col·laboració del professorat de secundària amb els investigadors universitaris ha donat al primer un «temps i un espai per a la reflexió didàctica», que la vida quotidiana en els seus centres difícilment pot oferir. De manera que s'ha convertit en un bon model per a la formació permanent del professorat. Permetent establir un corrent de simpatia i de col·laboració entre el professorat universitari i el de secundària. El primer pot actualitzar permanentment el seu camp d'anàlisi i investigació i al segon se li facilita l'accés a la teoria, al mateix temps que té un espai de trobada amb col·legues d'altres centres, amb els quals pot cercar solucions a problemes compartits.

Entre les debilitats o qüestions a millorar en aquest model col·laboratiu que ha estat el grup GREDICS podem destacar els següents.

En primer lloc, que la relació entre teoria i pràctica, entre investigadors i professorat de secundària encara hauria d'encaixar més bé. Sovint i malgrat que les relacions i comunicacions van ser en tot moment molt fluides, es van mantenir massa separats els dos rols i ens sembla que seria molt bo que el professorat de secundària pogués participar de manera més compromesa en el procés investigador, per tal d'anar-se impregnant d'aquesta mirada interrogadora que caracteritza la manera de pensar de l'investigador. De la mateixa manera seria desitjable que el professorat investigador pogués passar més temps a les aules de secundària, perquè el seu ull investigador pot destapar evidències que el professorat de secundària ja no veu. De manera que pensem que el repartiment de «rols»: universitat-resultat de recerca / IES-aplicació didàctica, han d'anar confluint cada cop més. El diàleg teoria-pràctica ha de ser encara més constant i fluid. Cal, encara, una major simetria entre aquells que investiguen i aquells que implementen.

En segon lloc, potser caldria que hi hagués coincidència entre el temps dels projectes d'investigació i el temps de la pràctica educativa. Els ritmes que marquen els cursos escolars no són els mateixos que marquen els projectes d'investigació i un curs és molt poc per poder pensar, fer i analitzar els resultats, el ritme és frenètic i poc propici a la reflexió.

Finalment, ens sembla que seria necessària una més clara explicitació, en els materials produïts, de les finalitats que guien el projecte. Podríem dir que el projecte elabora dos productes bàsics: els resultats de la investigació i el material que es crea per a les aules. És evident que aquest darrer és fruit de l'experiència dels dos col·lectius de professorat i també d'un marc teòric compartit, no obstant en els materials no és tan clar quin és aquest marc teòric i ens sembla que caldria fer constar, de manera més explícita, les raons i arguments que ens han portat a prendre les decisions per tal que puguin aflorar de manera més vistosa les finalitats que les han guiat.

Teló

Una experiència com la que s'ha exposat és altament gratificant i desitjaríem que molts companys i companyes de secundària poguessin viure situacions semblants,

perquè és una manera de formar «tot formant-se» que produeix efectes immediats sobre l'aprenentatge de l'alumnat. Aquest model de col·laboració, permet la millora professional perquè fa sentir la «necessitat» de fer recerca sobre la pròpia pràctica, permet disposar d'aquells espais de reflexió compartida que, massa sovint en les reunions de departament / seminari, que es fan en els centres de secundària, no es produeix perquè la feina del *dia a dia* no permet fàcilment la reflexió.